

Московська митрополія, відколовшись від Київської церкви-матері, проголосила її своєю «молодшою сестрою»

Галасування РПЦ про «розкольництво» і «неканонічність» Київської церкви нагадує «психічну атаку». Насправді російським церковникам є що приховувати і від чого відволікати увагу і української, і світової громадськості. За п'ять століть після неканонічного акту розколу (15 грудня 1448 року Київську кафедру було перенесено до Москви і вперше було обрано митрополита без згоди Вселенського патріарха), її ієрархи й паства загіпнотизували себе думкою, що центр православ'я міститься у Москві, а завдання церкви — слугувати державі.

Дивний центр духовності

Завідувач відділу гуманітарної політики Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат філософських наук Сергій Здіорук вважає цей акт — від 1448 року — першим розколом у Руській церкві. Він у своїй дисертації і в численних наукових статтях обґрунтував, що Московська митрополія самочинно, без благословення і неканонічно відділилася від митрополії Київської, стверджує в своїх працях пан Здіорук.

Причин для такого відділення не було, адже на той час церква уже не була в небезпеці. Це в 1239 році, коли орда окупувала Русь, митрополичий осідок був тимчасово «евакуйований» з Києва у Володимир, а потім до Москви, хоча предстоятелі мали титул «митрополит Київський і всієї Русі». У 1380 році орду вигнали. Але осідок церкви залишився на північному сході, де набирало сили Московське князівство. У церковній історії невідомий урочистий акт «хрещення Москви». Князі, які колонізували північні простори Київської держави, везли сюди книжки і запрошували єпископів, які висвячували священників. Врешті, Москва відчула в собі силу зневажити Київ.

«Самочинний вихід митрополита Йони та одностороннього з ним єпископату Великого князівства Московського з-під юрисдикції церкви-матері у 1448 році, безперечно, з погляду канонічного права є розколом, — доводить архієпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко). — Він формально тривав аж до 1589 року, коли було відновлено євхаристійну єдність Московської митрополії з Константинопольським патріархом». Перший «розкольницький» митрополит Йона ще мав титул Київського. А його наступник Феодосій назвався вже «митрополитом Московським і всієї Русі» (державна, що постала на північній околиці Русі, упродовж століть називалася Московським царством. Тільки у 1700 році цар Петро Перший перейменував його у Росію, яку на весь світ проголосили політичною, культурною і духовною спадкоємицею Київської Русі).

Жодна православна церква не визнавала понад 140 років дивний духовний центр Московського царства. Лише у 1589 році Московську церкву за певну винагороду визнали східні патріархи, на той час пограбовані завойовниками — арабами і турками.

Психологія розколу

Відтоді Москва витрачає величезні зусилля на обґрунтування своєї першості. Одним з таких актів стало підпорядкування Москві Київської митрополії після переяславської ради. «У 1654 році, коли був укладений тимчасовий військовий союз з Росією, наше священство не присягало московським послам. Більше того, коли послы подалися в Лавру, київський люд і ченці побили їх киями, — розповідає Сергій Здіорук. — Ніхто не передбачав, що невдовзі на гетьманство оберуть Юрася Хмельниченка і що його візьмуть у полон під Конотопом і змусять підписати додаткові до Переяславської угоди «березневі статті». У тих «статтях» вперше згадується, що Київська митрополія повинна

підпорядковуватися Московській. Утім Київська митрополія протрималася ще 30 років».

8 липня 1686 року, за гетьманства Івана Самойловича, було скликано елекційний Собор. Київським митрополитом обрали родича Самойловича — луцького єпископа Гедеона, в миру князя Святополка Четвертинського. Через чотири місяці він присягнув на вірність Московському цареві і патріархові. «Для широкого загалу треба було зробити видимість, що підпорядкування силою Київської митрополії силою є законним, — каже Сергій Здіорук. — Московське царство на той час було дуже сильне. Воно через турецького візиря і своїх послів впливає на Вселенського патріарха. З турецьких архівів стало відомо, що за три сорока соболів і 200 червонців патріарх продав Київську митрополію. Його за це через рік зняли інші православні патріархи. У Церкві його вчинок називається «гріхом симонії», тобто продажністю посад або територій».

Московське царство, як відомо, не було «відкритим суспільством», навіть за мірками тієї епохи. Тамтешня церква також була ізольована від християнського життя і близьких, і далеких країн. У XVII патріарх Никон вирішив виправити цей недолік і розпочав церковну реформу. У російських виданнях часто говориться, що ця реформа призвела до розколу на «старообрядців» і «новообрядців». Насправді, як зазначають богослови, реформи патріарха Никона були подоланням наслідків розколу, що виявилися в наростанні обрядових відмінностей московської Церкви від стародавніх східних церков, а також від Київської митрополії. «Патріарх прагнув повернутися до обрядової єдності, беручи за взірець практику Київської церкви та наші богослужбові книги. Однак він натрапив на сектантську психологію значної частини священства і чи не більшості мирян, — розповідає владика Ігор (Ісиченко), директор Українського центру візантиністики і патрології. — Психологія «третього Риму» не могла прийняти ідеї того, що мусить брати за взірець грецьку традицію».

Патріарх Никон прагнув установити порядок, за якого цар і бояри якнайменше могли б втручатися у внутрішньо церковні справи. Отож на московському Соборі у 1666 році патріарха Никона звинуватили в хулі на царя й самоуправстві, позбавили сану й відправили в заслання.

Обер-прокурор замість патріарха

Цар Петро Перший у 1700 році взагалі скасував патріаршество. Правління династії Романових не знало патріархів. Понад 300 років Росія мала Синод, який очолювала навіть не духовна особа, а обер-прокурор, призначений царем.

«У різних європейських країнах Церква протягом епохи Просвітництва переживала політичний тиск абсолютизму, що прагнув інтегрувати її до державної структури, — архієпископ Ігор. — Однак специфічно російським було намагання позбавити Церкву її православної ідентичності, нав'язати протестантський устрій, знищити інститути споглядального життя. На наш сором, у розробці цієї стратегії визначна роль належить українцеві, митрополитові Феофану Прокоповичу, — лідерові «вченої дружини» Петра Першого. Створена в Росії «синодальна Церква» обернулася на активний чинник авторитарної структури, що складалася в імперії. Такі шукачі правди, як Григорій Сковорода чи преподобний Паїсій Величковський, намагалися дистанціюватися від неї».

Правда взяла гору аж у XX столітті. У 1917 році після демократичної лютневої революції було відновлено патріаршество. На московського патріарха вибрали Тихона (Білавіна). В Україні створюється комітет духовенства і мирян, щоб скликати Всеукраїнський церковний собор для вивільнення Української православної церкви. «Собор відбувся 1918 року, але через монархічні позиції більшості єпископів

автокефалію тоді не проголосили, — розповідає Сергій Здіорук. — Вдовольнилися особливими перевагами на засадах автономії в РПЦ. Автономні церкви діють самоврядно, але свого патріарха або митрополита змушені затверджувати у «материнській» церкві. У 1918 році РПЦ офіційно надала автономію Київській митрополії, яку визнав патріарх Тихон. Автономію ніхто не відміняв».

Єдності серед духовного проводу в Україні і тоді не було. Одні ратували за УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським. Інші — за автономну церкву. Врешті у 1930 році УАПЦ під невсипущим наглядом НКВД «саморозпустилася» (так само у 1946 році «самоліквідувалася» УГКЦ).

Значна частина священства Російської православної церкви перейшла на службу радянській владі. «Це неправда, що вони підкорилися радвладі, щоб спасти церкву, — каже Сергій Здіорук. — 8 квітня 1929 року прийнято «Постановление Всероссийского центрального исполнительного комитета и совета народных комиссаров» «О религиозных объединениях», де сказано, що релігійні громади не користуються правом юридичної особи, їм не можна підписувати угоди, мати каси взаємодопомоги, свічкові заводи, їм все забороняється і в них усе відбирається. Цей документ згодом не передруковувався у жодному збірнику документів, навіть для службового користування.

Гріх сергіянства

Післяреволюційний розкол у російській православній церкві мав два етапи, пояснює архієпископ Ігор. На першому за сприяння більшовицького режиму було проголошено 1922 року створення обновленської церкви, керівники якої спробували встановити контроль над московським патріархатом. Патріарх Тихон, людина принципова й відверто ворожа режимові (він анафемував усіх, хто співпрацював з більшовиками), був узятий під домашній арешт. Після того, як став очевидним провал авантюри з обновленським рухом, один із його лідерів, митрополит Сергій Страгородський, у 1927 році повернувся до Московського патріархату й після упокоєння предстоятеля очолив російську церкву без жодних канонічних підстав. Так розпочався другий етап розколу, позначений сумновідомою декларацією митрополита Сергія з 29 липня 1927 року про лояльність до советської влади, а також його інтерв'ю 15 лютого 1930 року про відсутність переслідувань віруючих людей у СРСР. Канонічний місцєблєститєль патріяршого престолу, митрополит Петро Полянський у 1925-му був заарештований і після 12-річного ув'язнення страчений. Ще коли він був живий, 27 квітня 1934 року Сергій Страгородський проголосив себе «митрополитом московським і всієї Русі».

Майже дві третини священників і мирян РПЦ відмовилися визнати Сергія за свого главу, і їх за це переслідували. «Російська православна Церква за кордоном (РПЦЗ) звинуватила лояльну до советів релігійну організацію в «сергіянській ересі», визнала її таїнства безблагодатними й розірвала будь-які стосунки з московським патріархатом. Західноєвропейська архієпархія РПЦ на чолі з митрополитом Євлогієм Георгієвським 1930 року перейшла під омофор Вселенського патріарха.

З 1929 по 1937 у СРСР було закрито 3200 православних храмів і ще понад 5 тисяч каплиць і молитовень інших віросповідань. Відновили церкви на теренах СРСР німецькі нацисти. «Аби надати РПЦ більшої респектабельності і водночас закріпити за нею жорсткий контроль, на нічній зустрічі Йосипа Сталіна з митрополитами Сергієм Страгородським, Олексієм Сіманським і Миколаєм Ярушевичем з 4 на 5 вересня 1943 року було домовлено провести Помісний Собор, — каже владика Ігор. — Обрати патріарха, відновити деякі церковні інституції, залишити діяти відкриті німецькою

адміністрацією храми й монастирі, надати спецпайки й автомобілі для архієреїв, а також утворити советський аналог царського Синоду — Раду в справах Російської православної церкви, яку очолив майор НКВД Георгій Карпов». Тоді митрополита Сергія «з благословіння» Йосипа Сталіна зробили патріархом.

Новітні розколи

У 1989 році в Україні відновилися УАПЦ і УГКЦ. 5 червня 1990 року в Києві відбувся Собор УАПЦ, на якому заочно обрали патріархом Київським і всієї України митрополита Мстислава (Скрипника). У листопаді 1990 року Собор провела УПЦ на чолі з владикою Філаретом (Денисенком), тоді за автокефалію проголосували всі українські єпископи. «Москва не заспокоїлася, засилала сюди козачків, — згадує Сергій Здіорук. — І коли дійшло до реального відокремлення від Москви, після проголошення незалежності і референдуму, 18 з 22 владик відмовилися. З ними «працювали» особисто».

Тим часом стався новий розкол. 27—28 травня 1992 року в Харкові відбувся напівтаємний «собор». «Згідно з українським законодавством, про Собор потрібно було повідомити владу. Однак організатори заходу завірили, що це просто нарада. А під обід оголосили, що це Собор, і прийняли рішення, — каже Сергій Здіорук. — Рішення незаконне, бо владика Філарет, хоч і вийшов з-під московської юрисдикції, але мав пожиттєву грамоту, що без його відома не мали права збирати Собор». Рішення Харківського «собору» виправдовував Сергій Головатий, мовляв, воно «законне з юридичної точки зору».

І сьогодні безліч політичних і психологічних проблем гніздяться в українському суспільстві через те, що духовний простір країни надміру «прочісується» зовсім не духовними структурами.

Ярослава МУЗИЧЕНКО. — „Україна молода“, № 089, 22 травня 2007 року

{comments on}